

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Надежда Иванова Янковска „Съветският съюз и предизвикателствата пред световното комунистическо движение в периода 1953 – 1964 г.“, представена за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2. История и археология (05.03.04. Нова и най-нова обща история)

от проф. д.и.н. Луиза Ревякина

Преди 30 години темата за КПСС, за международното комунистическо движение е била актуална в българската историография. Причината се криеше в тясната обвързаност на БКП с комунистическите партии в света. По същата причина историята на развитието на комунистическото движение, на отношенията между комунистическите партии, на вътрешното състояние на самите партии се приспособяваше към присъщите за този период политическите интереси на самата БКП. След настъпилите през 90-те години на ХХ век промени интересът към проблематиката пак се съживи, разбира се не в такава степен както преди, но вече върху качествено нова документална база и с нов поглед към процеси в комунистическото движение.

В представения от нея дисертационен труд на тема „Съветският съюз и предизвикателствата пред световното комунистическо движение в периода 1953–1964 г.“ Надежда Янковска се стреми да изследва и анализира предизвикателствата, пред които се изправя комунистическото движение в периода 1953 – 1964 г., конкретно – за влиянието на промените в политическата линия на КПСС през посочените години върху взаимоотношенията ѝ с останалите субекти на комунистическото движение и за процесите, протичащи в световното комунистическо движение през това десетилетие.

Дисертационният ѝ труд е добре структуриран. Той съдържа увод, три глави, заключение, библиография и списък със съкращения – общо 554 стр. При написване на дисертацията са използвани архивни фондове от Централния държавен архив на Република България, от Държавния архив на Руската федерация и на Руския държавен архив за социално-политическа история, от публикуваните в интернет документи от Архива на ЦРУ, както и периодични издания от изследваните години, документални сборници по темата на изследването, издадени от комунистическите партии документи (решения на конгреси и конференции); научна литература по темата на дисертацията (196 наименования).

В дисертацията достатъчно обстойно е представена панорамата на развитието на комунистическото движение в целия свят, започвайки от 40-те години на ХХ век, но главно за периода от втората половина на 50-те до първата половина на 60-те години на същия век. Избраната структура на изследването, изградена въз основа на проблемно-хронологичен принцип, е научно оправдана. Представения в дисертацията материал е концентриран върху два основни въпроса: ХХ конгрес на КПСС и изнесения на конгреса „секретен доклад“ на Н.С. Хрущов за култа на

личността на Сталин и за неговата политика, за реакцията на комунистическите партии на изнесените в доклада обвинения срещу Сталин. Вторият е свързан с конфликта между КПСС и ККП във връзка с несъгласието на ККП с изнесените в доклада на Хрущов обвинения срещу Сталин, който доведе до изостряне на отношенията не само между двете партии, между СССР и КНР, но и до криза в международното комунистическо движение.

Първата глава – „Съветският съюз и комунистическото движение до XX конгрес на КПСС (февруари 1956г.)“ може да се разглежда като уводна. Тя съдържа 3 раздела (тъй нар. подглави), в които се разглеждат различни по съдържание въпроси, но пряко свързани с темата на дисертацията. В първия раздел кратко е представено състоянието на комунистическото движение в света в годините от Втората световна война до събитията, свързани с XX конгрес на КПСС.

Другият въпрос, който се изяснява в тази глава е започналата след смъртта на Сталин борба за власт в съветското ръководство. Това става в условията, отбелязва дисертантката, когато ръководството на КПСС се опитва да се дистанцира от злоупотребите на сталинската политика и „култа към личността“, да либерализира съветския режим и се стреми към установяване на колективната форма на ръководство. Основни съперници за политическото лидерство в Политбюро на ЦК на КПСС са хората от най-близкото окръжение на Сталин - Л. Берия, Г. Маленков и Н. Хрущов. Борбата за лидерство струва живота на Берия (декември 1953), на Маленков – поста на министър-председател (февруари 1955), на Молотов – поста на министър на външните работи (юни 1956). Тъй нар. антипартийна група на Маленков-Каганович-Шепилов е разгромена през юни 1957 г. Хрущов поема два висши поста в партийно-държавното ръководство – на Първи секретар на ЦК на партията и председател на Министерския съвет. Дисертантката във връзка с този начин на решаването на въпроса за властта пише, че „традициите на авторитаризма, характерни за сталинския период, се оказват здраво насадени в съзнанието на наследниците на Сталин, особено в партийно-държавния апарат“.

Третата тема, която Янковска изследва в първата глава е за формирането след смъртта на Сталин на нова съветска политическа доктрина и за влиянието ѝ върху комунистическото движение. Авторката спира вниманието си на следните нови тенденции в съветската външна политика: прилагането на практика на концепцията за мирно съвместно съществуване между държави с различен обществен строй; използването на започналия след Втората световна война процес на деколонизация за засилване на влиянието на СССР в страни, придобили независимост; насърчаване на комунистическите партии, особено от социалистическите страни, към ориентиране на тяхната външна политика за защита на мира и мирното съществуване.

Проследено е прилагането от комунистическите партии от социалистическите страни на взетите от КПСС решения: за замяна на наименованието на поста генерален секретар/председател на партия с поста първи секретар; разделянето на държавните от партийните постове, тоест ръководител на партията да не заема поста и на министър-председател; за необходимостта от борбата с култа към личността и смекчаване на репресивната система; провъзгласяването на новия курс в

икономическата и социалната политика. Янковска отбелязва, че новият курс на КПСС се прилага повече или по-малко успешно във всички страни от социалистическия лагер. Но в повечето от тях старите ръководители остават на партийните си постове, което е било сметнато за необходимо, за да се задържи контролът върху страната. Режимите на „колективното ръководство“ се утвърждават, което в по-голяма или по-малка степен ограничава властта на управляващите. В някои страни (Румъния и Албания) преразпределянето на властта става символично. Критиците на Сталин не са били готови да се откажат от генералната линия на партията в каквато и да е форма, подчертава дисертантката.

Проследено е как въвежданите от КПСС промени се отразяват на отношенията ѝ със западните компартии; с комунистическите партии и националноосвободителните движения в страните от Югоизточна Азия, Южна Азия и в Африка – най-слабото звено в комунистическото движение (5-6 компартии), където през 50-те години процесът на деколонизация става по-интензивен; с компартиите от Латинска Америка. Всеки регион се разглежда поотделно, подробно и в детайли. Отделен раздел е посветен на промяната, настъпила след смъртта на Сталин в отношенията между КПСС и компартиите от социалистическите страни по отношение на СКЮ, определена като „завой“ във взаимоотношенията между тях. Същата схема на изложението на материала е приложена и следващите – втора и трета глава на дисертацията: в началото се изследват общи за международното комунистическо движение въпроси, а след това се разглежда по региони спецификата на възприятието от комунистическите партии на налаганите от КПСС промени, както и реакцията им по отношение на тях.

Втората глава – „Съветският съюз и комунистическото движение след XX конгрес на КПСС“ обхваща периода от времето на самия конгрес (февруари 1956 г.) и непосредствено след конгреса. Дисертантката оценява XX конгрес и изнесения от Н.Хрущов „секретен доклад“ за култа на личността на Сталин като „катализатор на дълбока трансформация на взаимоотношенията на комунистическите партии с КПСС“, положил „начало на невидими за Москва дезинтеграционни процеси в комунистическото движение“. Той е станал повратен момент в история на Източния блок: протести на работници в Познан (юни 1956), преврат в Унгария (октомври 1956), изостряне на противоречията между привържениците на различни мнения в партиите; намаляване на членския им състав.

Компартиите в западните страни се изправят пред по-големи трудности отколкото тези от социалистическите, пише Янковска. Те са подложени на атаки в своите страни, губят позициите си в обществото, както и потенциалните си съюзници – социалдемократическите и други леви партии и организации, намалява числения им състав. Едва към 1963-1964 г. те успяват да се възстановят от шока, предизвикан от XX конгрес.

Оценките на комунистическите партии за изнесения от Хрущов доклад варират от „безценна услуга за международното работническо движение“, т.к. предотвратява подобни грешки да се повтарят в бъдеще, до мнението, че въпреки всичко Сталин е „велик революционер“ и има големи заслуги. Дискусиите за култа към личността се отразяват негативно на дейността на партиите, така и авторитета

им. Но в същото време, посочва Янковска, докладът подтиква комунистическите партии към преосмисляне на съществуващото положение. Правят се и изводи, че партиите не във всичко трябва да следват СССР, а да отстояват свои специфични интереси и задачи, да търсят собствения си път към социализма. Партиите стават по-самостоятелни, започват да заемат по-независими позиции.

И в тази глава отделен раздел е посветен на Югославия, в която се разглеждат отношенията между СКЮ и КПСС след XX конгрес на КПСС и като тяхното отражение – отношенията на СКЮ с компартиите от социалистическия лагер.

В разделите за Азия и Африка, пише дисертантката, от доклада на Хрущов не се интересуват много. Слабия интерес се обяснява със сложното положение, твърдо нестабилна ситуация в собствените им страни. За тях това е външен въпрос, който не ги засяга пряко. Бурни дебати има само в отделни компартии – в Индийската, Индонезийската и особено в ККП.

В третата глава - „Съветско-китайският конфликт и световното комунистическо движение“ обстойно е изследван периодът на изостряне на отношенията между КПСС и ККП след като на XXII конгрес на КПСС (октомври 1961 г.) Хрущов форсира разобличаването на „култа на личността“ на Сталин и за пореден път рязко осъжда неговите престъпления. Към 1963 г. отношенията между двете партии прерастват в идеологическа война, която засяга всички компартии. Тогава ККП издига и идеята за създаване на прокитайски комунистически партии.

ККП обвинява КПСС в ревизионизъм и опортюнизъм, в обуржуазяване, хегемонизъм, капитулантство пред американския империализъм (във връзка с решаването на „Карибската криза“), в отстъпление от принципите на марксизма-ленинизма под маската на „критика“ на „остарели“ негови положения. ККП застава твърдо срещу постановката за „мирно съвместно съществуване“ и отстоява тезата за световната революция чрез война, която не може да се изключи от живота на обществото преди да се ликвидира империализмът. „Мирното съвместно съществуване“, според ККП е илюзия, а борбата за мир по същество пречи на революционната борба. Според Мао Цзедун „хрущовския ревизионизъм“ дискредитира Москва като център на световното комунистическо движение. ККП започва да претендира за ролята на втори център на световното комунистическото движение. Белград да стане трети такъв център.

КПСС обвинява ККП в догматизъм и сектантство, свързани със страха от новите постановки, обявени в решенията на XX, XXI и XXII конгрес на КПСС и на съвещания на комунистическите партии от 1957 и 1960 г. Според КПСС и подкрепящите я компартии в основата на китайските действия стои стремежът към превръщането на ККП в център на международното комунистическо движение.

Н. Янковска проследява реакцията на комунистическите партии от социалистическия лагер, от западните страни, от страните от Азия и Африка, от Латинска Америка на задълбочаването на съветско-китайския конфликт. Разгледано е и отношението на създадените в компартиите прокитайски групи към разгръщането се в комунистическото движение противопоставяне.

Застъпено е и мястото на Югославия в съветско-китайския конфликт. Рязкото влошаване на съветско-китайските отношения и със съюзника на Китай

Албания, допринася за укрепване на връзките между Югославия и Съветския съюз на държавна основа, на уточняване на въпросите и търсене на общи възгледи на партийно ниво. Те подкрепят напълно съветските действия против ККП. Тито предлага на Хрущов към борбата с ККП да се привлекат и необвързаните страни.

Темата за конфликта между КПСС и ККП и съответно между СССР и КНР Янковска завършва с анализирането на целите и начините на борбата между КНР и СССР за влияние в Азия и Африка. Посочват се стратегическите цели и начини на действия на двете партии за засилване на влиянието в новите независими държави в Азия и Африка.

Имам и някои бележки към труда.

1. Не мога да се съглася със заглавието на дисертацията „Съветският съюз и предизвикателствата пред световното комунистическото движение в периода 1953-1964“. Както посочва самата дисертантка „Обект на това изследване са процесите в световното комунистическо движение в периода 1953-1964“. А те в случая се определят не от общо понятие „Съветския съюз“ или „СССР“, а от КПСС, която по това време е водеща партия в международното комунистическо движение, конкретно – от Политбюро на ЦК на КПСС. Същото се отнася и до названията на някои от главите (първа и втора) и на някои от подглавите. С комунистическите партии в света (освен тъй. нар. „социалистически лагер“) общува не СССР (Съветския съюз) или съветското правителство като цяло (изключение правят МИД в лицето на съветските посолства и МВР в лицето на разузнаването), а висшето ръководство на КПСС. Обаче в заглавието на дисертацията и на двете първи глави дума „КПСС“ липсва.

2. Не съм съгласна и с дадената от дисертантката оценка на състоянието на комунистическото движение през 1956–1964 г. като „упадък“. Упадък няма, след XX конгрес на КПСС има криза в комунистическото движение. Нито една комунистическа партия по това време не оценява положението в комунистическото движение като „упадък“. А и самата авторка пише, че оценките на самите комунистически партии за тяхното състояние се оценяват като „критични“ или „най-критични“. Както посочва Н. Янковска през 1960 г. комунистическите партии съществуват в 87 страни в света с общо 36 млн. членове.

3. Не е ясно защо дисертантката не използва сп. „Проблеми на мира и социализма“, което е достъпно в България. То се споменава при цитирането на „Христоматия по новейшей истории“. М., издадена през 1960 г. и на още две публикации, в които авторите се позовават на списанието.

4. Мястото на подглавите за Югославия би трябвало да е след тези за компартиите от Източна Европа (все пак управляващата партия там е комунистическа), а не след Латинска Америка или Азия и Африка.

Направените бележки не променят положителната ми оценка за дисертационния труд. Постигнати са целта и задачите на изследването.

По проблематиката на дисертацията Н. Янковска е публикувала 7 статии.

Авторефератът на дисертационния труд отразява точно съдържанието му и изводите, направени от авторката.